

EL CASAL CULTURAL DE TREMP I LA DIVULGACIÓ DE LA LLENGUA CATALANA (1929-1938)

*THE CASAL CULTURAL AND DISSEMINATION OF THE CATALAN LANGUAGE
(1929-1938)*

MERCÈ FELIU I CUBERES

Universitat Autònoma de Barcelona
08193 Bellaterra

Merce.FeliuC@autonoma.cat

ORCID ID: 0009-0005-3667-8184

Resum

Aquest article se centra a estudiar les activitats a favor de la llengua catalana promogudes per una entitat trempolina. Ens referim, específicament, als actes de divulgació del català per part del Casal Cultural de Tremp entre 1929 i 1938: des de la fundació de l'entitat fins a l'entrada de les tropes franquistes al Pallars. Durant aquest període s'impulsaren lectures en llengua catalana (1932-1938), conferències (1930-1932), curssets de català (1932), cinema (1930-1938) i representacions teatrals. Gràcies al present estudi, podrem afirmar que el Casal Cultural fou un veritable motor de culturització del territori.

Paraules clau

foment de la llengua catalana, història externa de la llengua, Casal Cultural de Tremp, Dictadura de Primo de Rivera, Segona República Espanyola

Abstract

This paper analyses the Catalan language activities promoted by a cultural institution in Tremp. Specifically, it examines the activities aimed at disseminating the Catalan language by the Casal Cultural de Tremp between 1929 to 1938: from the beginning of this institution until the military invasion in Tremp by the Francoist army. During this period, the institution promoted activities like Catalan language readings (1932-1938), lectures (1930-1932), Catalan language courses (1932), cinema (1930-1938) and plays. With this paper, we can say that the Casal Cultural was a true engine driving education.

Key Words

Catalan promotion, external history of the language, Casal Cultural de Tremp, Primo de Rivera dictatorship, Second Spanish Republic

1. OBJECTIU I OBJECTE D'ESTUDI

Aquest treball pren com a objecte d'estudi l'activitat en favor de la llengua catalana desenvolupada pel Casal Cultural de Tremp¹ des del 1929 fins al 1938. El 1929 s'ha establert com a data inicial perquè és l'any de la fundació de l'entitat i el 1938 s'ha pres com a fi de l'etapa perquè marca l'ocupació militar de l'entitat² i l'entrada de les tropes franquistes a la zona occidental de Catalunya. Així doncs, ens hem centrat a investigar com el Casal Cultural de Tremp fomentà la divulgació de la llengua catalana durant el període delimitat.

Aquest article s'estructura en quatre apartats. El primer aporta l'objecte d'estudi i l'objectiu (§ 1.). El segon apartat és una contextualització històrica basada en dos subapartats: els fets polítics i socials que afectaren la ciutat de Tremp entre el 1923 i el 1939 (§ 2.1.), la creació i evolució de l'entitat estudiada: del «Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás» al «Casal Católico Cultural» (§ 2.2.). En tercer lloc, el lector hi pot trobar el cos de la investigació. Es tracta d'un estudi de les activitats relacionades amb la llengua catalana realitzades per aquesta entitat: l'edició i l'accés a la lectura (§ 3.1.), les conferències (§ 3.2.), els cursets de català (§ 3.3.), el cinema (§ 3.4.) i les representacions teatrals (§ 3.5.). Finalment, les conclusions tanquen l'article.

Per a la realització del present estudi, s'ha seguit la metodologia següent. Realitzarem un buidatge de dades de quatre fonts diferents: (1) dels fons d'arxiu³ que custodien documentació d'aquesta entitat —l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (ACPJ), l'Arxiu personal de Joan Castell (AJC), l'Arxiu privat del Casal Cultural de Tremp (ACC) i l'Arxiu dels Germans Tarragona (AGT); (2) de la bibliografia, (3) del

1. Nom que rep l'entitat actualment, malgrat que al llarg del treball també serà anomenada amb els noms de «Sindicato Agrícola del Conca de Tremp y del Pallás» (1929-1930), «Casal Católico Cultural» (1930-1932 i 1938-1975), «Casal Popular de Cultura» (1932-1938), o simplement «Casal».

2. Fins al 1954 l'entitat no es despertà de les repercussions d'aquesta ocupació.

3. Aquesta font ha estat la base principal del treball, gràcies a la qual s'ha descobert informació no tractada anteriorment per altres estudiosos.

buidatge de premsa⁴ i (4) d'un conjunt d'entrevistes en profunditat. Posteriorment, confeccionarem dos tipus de qüestionaris per a les entrevistes: tant a (1) testimonis d'aquella època, com (2) a experts. Un cop tinguérem confeccionades les diferents preguntes, seleccionarem quins trempolins eren destacables per ser entrevistats.

Aquesta recerca s'emmarca en el camp de la història de la llengua catalana. L'estudi de la història de la llengua es pot afrontar des de dues perspectives interconnectades: la història interna i l'externa, que «han de considerar-se com dues cares de la mateixa moneda: la llengua» (NADAL 1992: 35). En aquest sentit, Joan SOLÀ també presenta l'esmentada disciplina dividida en «dos grans capítols quasi independents entre ells: la història interna o lingüística i l'externa o social» (1976: 189). Aquesta partió entre història interna i història externa d'una llengua la utilitzà, per primera vegada, Ferdinand Brunot a l'*Histoire de la langue française* (1905 [2014]). La història interna de la llengua, també anomenada *gramàtica històrica*, «aborda l'evolució del codi» (FERRANDO & NICOLÁS 1997: 9) i analitza, doncs, el sistema lingüístic: l'estudi del canvi fonètic, fonològic, morfològic, lèxic, semàntic i sintàctic. Aporta dades de la vessant diacrònica de la llengua. La història externa o social de la llengua, en canvi, s'ocupa dels fets polítics, socials i culturals que envolten la vida d'una llengua i que influeixen en la seva evolució. Aquesta disciplina, doncs, pretén explicar «la història lingüística d'un territori prèviament escollit» (NADAL 1992: 17), en un període determinat. En el nostre cas, escollirem Tremp entre el 1929 i el 1938, pel que fa, concretament, a l'activitat d'una entitat recreativa: el Casal Cultural.

Aquest tema de recerca no havia estat tractat anteriorment; tan sols Francesc Prats ha analitzat la cultura trempolina d'aquest període des d'una perspectiva de context general a *Tremp, 1884-1984. Cent anys d'història* (1987) i *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil, 1931-1938* (1991).

4. La premsa ha estat consultada a partir del fons de l'Arxiu Comarcal del Pallars Jussà.

2. CONTEXTUALITZACIÓ HISTÒRICA

2.1. Tremp entre el 1923 i 1939

L'activitat agrícola entre els segles XIX i XX era el primer sector productiu pallarès. De fet, segons el cens electoral de 1890 dels 6.100 electors del Pallars Jussà, 4.985 es dedicaven professionalment a l'agricultura (ARMENGOL 1993: 13), un 81,72 %. Durant la primera meitat de segle XX l'evolució agrícola i econòmica pallaresa es veié afectada per les males collites produïdes per la sequera i la fil·loxera. Aquesta situació provocà un augment d'activitats no agrícoles (vg. Quadre 1) que donaren a Tremp un caràcter de «ciutat». La localització dels diversos grups socioprofessionals coincidia amb la distribució de la riquesa, l'alfabetització i les decisions polítiques (ARMENGOL 1993: 22): dins la muralla s'hi concentraven les activitats no agràries dels sectors benestants, mentre que a fora s'hi trobaven les activitats agrícoles.

Quadre 1. «Les activitats no agrícoles»

	1883-1884	1910	1929
Botigues	33	34	49
Cafès i fondes	7	7	7
Empreses de transport	4	4	5
Professions liberals	21	21	21
Oficis varis (fuster, pintor...)	54	56	71
Fàbriques i petites indústries	12	7	21
Habitants	2153	2023	2183

Font: Matrícula industrial (ACPJ350-3-T2-4831/4856/4875).

2.1.1. *Dictadura i revolució (1923-1936)*

Amb la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) es dissolgueren els ajuntaments. A Tremp es traslladà la responsabilitat pressupostària als vocals associats —representants designats directament pel governador civil. El març de 1924, «en presència del delegat governatiu Josep Vendrell i Ferrer, prenen possessió els regidors directament designats pel governador civil» (ARMENGOL 1993: 144), uns representants que mantingueren el seu càrrec fins al 1930. Al llarg d'aquest règim polític autoritari es dugueren a terme un reguitzell de normes que obstaculitzaren l'ús de la llengua catalana:

El expresarse o escribir en idiomas o dialectos, las canciones, bailes, costumbres y trajes regionales no son objeto de prohibición alguna; pero en los actos oficiales de carácter nacional o internacional no podrá usarse por las personas investidas de autoridad otro idioma que el castellano, que es el oficial del Estado español. (ROIG 1992: 55)

Durant aquest període, l'Ajuntament de Tremp redactà els documents legals en llengua castellana.⁵ La premsa local pallaresa desaparegué a causa de dos motius: la vinculació amb idees catalanistes (FARRÀS, PRATS & TARRAUBELLA 1986: 122) i perquè, a més, havia inserit articles en llengua catalana —és el cas de la revista *El Conqués* (1912-1923). L'ús de la llengua catalana començà a guanyar importància en actes públics a partir de 1930 (BERNADÓ *et al.* 1987: 141).

El 14 d'abril de 1931, des del balcó de l'Ajuntament, es proclamà la República i en el mandat de l'alcalde Josep Rossell i Pallarès (ERC) es catalanitzà l'Ajuntament. Amb el nou consistori es començà a parlar de crear un institut i un hospital comarcal. Així, Tremp es convertiria en la capital de la Regió IX —l'actual Vegueria de l'Alt Pirineu. Durant la Segona República a Tremp, l'ús del català s'anà fent extens, «poc després de la proclamació de la República es redactaren les actes municipals en català a la notaria i al jutjat, on són registrats en català alguns nounats» (BERNADÓ *et al.* 1987: 141). En el transcurs d'aquest

5. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11009.

règim polític democràtic, la llengua catalana a Tremp prenia importància en els actes comandats per l'Ajuntament: «A proposta de l'alcalde, s'acorda realitzar tota la correspondència i documentació municipal en català. S'exceptuen els casos de la correspondència dirigida fora de Catalunya» (BERNADÓ *et al.* 1987: 174); «A la notaria, el 1932, es fan les primeres escriptures redactades en català. Al jutjat es presenten les primeres demandes escrites en català» (BERNADÓ *et al.* 1987: 177); «L'any 1934, l'ajuntament, a proposta del regidor Ot Lledós, acorda recomanar a tot el veïnat de fer ús del català en totes les comunicacions oficials, facilitant gratuïtament un formulari a tots els veïns que ho sol·licitin.» (BERNADÓ *et al.* 1987: 180)

2.1.2. *Guerra i repressió (1936-1939)*

Després dels «Fets d'Octubre» (1934) el govern local fou expulsat i substituït per Carles Corominas (del maig al desembre de 1934), posteriorment, per Manuel Tejeiro (del desembre de 1934 fins al juny de 1935) i Antonio Montoliu (del juny de 1935 al febrer de 1936). Els tres alcaldes optaren al poder gràcies al seu vincle amb el creixent poder polític nacionalista espanyol, i tenien una ideologia afecta a les dretes espanyoles. Montoliu continuà al càrrec fins a l'estiu de 1936, en què el Front Popular sortí victoriós de les eleccions (MIR 1985: 536). El consistori era rellevat per un nou organisme revolucionari: el Consell Municipal, presidit per Josep Sastre i Ot Lledós, fins al 7 d'abril de 1938, quan les forces feixistes ocuparen la vila de Tremp. A partir d'aleshores, el Front bèl·lic s'estancà vuit mesos al Pallars. Durant aquest període, la llengua de comunicació, principalment en l'àmbit institucional,⁶ fou el castellà, mentre que el català quedava relegat a l'ús més privat.

6. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11239.

2.2. *Del Sindicato Agrícola Católico Cultural al Casal Católico Cultural*

2.2.1. *De la formació del Sindicato Agrícola Católico Cultural a la Segona República (1929-1931)*

A principis del segle XX, a Tremp, es desencadenà un dinamisme cultural creixent, arran de les obres de l'empresa La Canadenca⁷ i d'un major liberalisme polític. Enmig d'aquesta esplendor s'obriren «nombrosos cafès, bars, fondes, tavernes, cases de prostitució, etc.» (BERNADÓ *et al.* 1987: 93), cinemes i publicacions periòdiques —com *Luz*, de 1912; *El Conqués*, de 1912; *El Látigo*, de 1915, *La Conca de Tremp*, de 1919 i *La Renovació*, de 1932 (FARRÀS, PRATS & TARRAUBELLA 1986: 119-126).⁸ A més, es crearen entitats recreatives i culturals,⁹ com La Lira (1877), El Casino Artesano (1884), El Casino de la Unión (1887), El Relámpago (1905), La Rosa (1906), El Látigo (1915), el Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás (1929).¹⁰

A la segona dècada de segle XX tingué lloc la Dictadura del Primo de Rivera i la fi de les obres de La Canadenca a Susterris.¹¹ Amb el nou règim polític i la pèrdua de treballadors al municipi, el dinamisme cultural retrocedí. Les festes i activitats culturals que es conservaren ho feren a través d'una aparença religiosa; és el cas dels actes promoguts pel «Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás». Aquest

7. Barcelona Traction, Light Power Company Limited fou una empresa d'energia elèctrica impulsada per Frederick Stark Pearson que operà en territori català. És coneguda popularment com La Canadenca.

8. Entre el 1898 i el 1939 a Tremp s'editaren catorze periòdics (ROYO 2020: 148), dels quals deu s'editaven en llengua catalana (FARRÀS, PRATS & TARRAUBELLA 1986: 122-127).

9. Aquesta dada ha estat extreta del registre de l'Ajuntament de Tremp: ACPJ350-3-T2-11009. Malgrat la creació d'aquests nous ens, el diari *La Renovació* (97, V, 14 de març de 1932) qualifica el Pallars Jussà com una «comarca culturalment endarrerida; hem de preocupar-nos d'enriquir el patrimoni espiritual dels nostres fills».

10. El Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás es creà el 1929 i a partir de la Segona República passà a anomenar-se Casal Popular de Cultura.

11. Susterris era un poble del terme municipal de Talarn (Pallars Jussà), actualment està enfonsat per la presa del Pantà de Sant Antoni.

«Sindicato Agrícola» havia estat fundat el 1904 per Luis de Cuenca, Ignasi Farré, Leandre Vives, Ignasi Feix i Lleonard Aytés.

El sector agrícola es convertia en el puntal de la nova entitat dirigida per la classe benestant. Tenint en compte les dades presentades a l'anterior apartat (§ 2.1.), aquest nou ens aconseguia aplegar habitants¹² de dins i fora la muralla. El nou sindicat «es consolidà amb l'objectiu principal de mobilitzar electoralment la pagesia en favor del nacionalisme» (ARMENGOL 1993: 183), malgrat que ja en els estatuts es fixaven com a finalitats qüestions com «recoger los usos y costumbres, y tradiciones de las localidades, y favorecer todo cuanto tienda a la conservación del espíritu regional y procurar la moralización del país».¹³ Entre el 1930 i el 1935 el Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás desaparegué, malgrat que la secció cultural continuà vigent. L'entitat passava a anomenar-se «Casal Católico Cultural».

2.2.2. De la Segona República a l'ocupació feixista del Casal Cultural (1931-1938)

Durant la Segona República, es dugué a terme un intent fallit per desvincular el Casal de la Parròquia. Aquest fet es pot observar en el canvi de nom que prengué l'entitat: de «Casal Católico Cultural» a «Casal Popular de Cultura». Tanmateix, les activitats que organitzava l'entitat rebien el suport eclesial. Al llarg d'aquest règim polític, el Casal Popular de Cultura es decantà per l'escriptura en llengua catalana de la seva documentació. A partir de la Segona República, la vida cultural trempolina es bifurcà entre el Casal i la Lira, que s'havia fundat el 1877 com a societat coral.

12. Seguint els estatuts de 1904 del mateix Sindicat, «pueden formar parte del sindicato las personas de buenas costumbres y sanos principios que tengan el carácter de propietarios en alguno de los puntos de la Conca de Tremp y Pallás, los parceleros, arrendatarios de fincas sitas en los indicados puntos, los criados y jornaleros empleados en el cultivo de tierras emplazados en los mismos, y los que ejerzan una profesión u oficio conexo a la agricultura» (ACPJ350-82-T2-602).

13. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-82-T2-602.

Els estatuts que regien l'entitat el 1938 s'adaptaren a la nova situació política,¹⁴ així com el nom de la mateixa associació, que es castellanyitzà i incorporà novament el terme catòlic: «Casal Católico Cultural». Durant el mes de juliol, «las tropas de Nuestro Glorioso Ejército» s'instal·laren a «la Sala para teatro de la Sociedad Casal Católico Cultural».¹⁵ Tal irrupció s'allargà, d'una manera quasi ininterrompuda, fins a l'agost de 1945. Durant aquesta estada es cremaren alguns dels documents d'actes i activitats del «Sindicato».

3. LES ACTIVITATS DEL CASAL CULTURAL DE TREMP (1929-1938)

La primera activitat que dugué a terme aquesta associació data del 16 de juny de 1929. Es tracta del dia de la «solemne inauguración del local social de este centro de Cultura y homenaje al Ilmo. y Rvdmo. D. José Roca, Cura Párroco de Tremp por haber sido nombrado Prelado Doméstico de Su Santidad e Hijo Adoptivo de esta población».¹⁶ Durant l'acte d'inauguració es feu un homenatge literari i musical al rector mossèn Josep Roca.

La cartellera d'aquesta celebració estava escrita en totes dues llengües: català i castellà. Hi consten activitats anunciades en català —com «Veü de l'Arxiprestat. Mots de gratulació»—, mentre que la majoria es presenta en castellà. Aquest acte fou publicat a la *Revista Parroquial de Tremp* (xvi, 745, I), que el presentava com una «diada històrica. [...] En aquest dia solemne brolla de nostra ploma verdaders sentiments d'agraïment a tots quants han contribuït al aixecar aquest Casal de Cultura».¹⁷

14. El Casal es convertia en una associació formada per socis amb l'objectiu principal de dur a terme «el perfeccionamiento o formación sólidamente cristiana de sus miembros; la propagación de la Iglesia Católica y el fomento de la cultura» (ACPJ350-43-T2-288).

15. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-345.

16. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

17. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

L'entitat, en canvi, hagué de publicar el cartell en castellà —malgrat incloure-hi algunes oracions en català— a causa de les «mesures repressives contra l'ús públic del català» (FERRANDO & NICOLÁS 2011: 356). Aquest fet canvià en l'homenatge realitzat just un any més tard: el 20 de juliol de 1930. Se celebrà una «vetllada literario-musical dedicada á[n] honor [de] la memòria de Monsenyor Josep Roca, fundador i iniciador d'aquest Casal i a commemorar el primer aniversari de nostra actuació».¹⁸ El cartell es publicà en català, i anunciava fins a vint activitats organitzades pel Casal i repartides en dues parts. L'acte esmentat s'inicià i finalitzà amb els parlaments del president del Casal pronunciats en llengua catalana.¹⁹

Incidint en matèria lingüística, de la vintena d'activitats que es propiciaren, com a mínim setze foren recitades o enunciades —en el cas de sonates musicals— en català. Aquest canvi respecte l'any anterior es donà per l'alleugeriment de restriccions: el dictador havia dimisit i l'alcalde i els regidors de l'Ajuntament de Tremp renunciaren al càrrec.²⁰ A partir d'aleshores, la primera junta de l'entitat, sota el lideratge del president Ignasi Farré,²¹ començà a redactar els seus comunicats en català.

Durant la Festa Major de 1931, del 7 al 10 de setembre, el Casal Popular de Cultura presentà un reguitzell d'activitats, tant culturals com esportives: Tremp gaudí de la representació teatral de la rondalla «La fada del gorc blau», la «inauguració de les pistes de tennis i del trinquet de pilota, issant-se les senyeres que un grup de senyoretetes regalen al Club»,²² o una exposició fotogràfica. Les activitats culturals esmentades es presentaren i produïren en català, tal com es deixà anotat al Llibre d'Actes de l'entitat. En aquest context republicà, el Casal Cultural, seguint el desig del regidor Ot Lledós (vg. § 2.1.1.) promogué l'ús de la llengua catalana. L'entitat començà a emprar el català com a llengua vehicular. Aquest fet es pot observar tant en els parla-

18. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

19. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

20. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

21. Ignasi Farré, primer president del Sindicat i del Casal Popular de Cultura, morí el 14 de setembre de 1930 i fou substituït per Romà Farré.

22. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-75-T2-235.

ments de la Junta del Casal durant «Les festes de la República» —publicats pel diari *La Renovació* (51, p. 5);²³ com en les activitats presentades pel president, Romà Farré, en una instància del 24 d'agost de 1935 adreçada a l'Ajuntament de Tremp:

Essent el principal fi de l'entitat altament moral i cultural, formant en la perfecció les joventuts adherides al Casal en el sentit espiritual i corporal, per mitjà de les seccions constituïdes com són, cercles d'estudis, conferències, biblioteca, cine sonor, representacions teatrals, tennis, frontons, gimnàs, [...] bona marxa i floriment de les associacions, base d'un estat social perfecte i, per tant, orgull de la població que pot mostrar-les florents. [...] Ha trobat el mateix objectiu, almenys així's m'ho penso, que amar lo català (ACPJ350-3-T2-10705).

3.1. Edició i accés a la lectura (1932-1938)

Aquest apartat se subdivideix en dues parts. En primer lloc, parlarem de la publicació *De la Conca de Tremp i d'altres indrets* (§ 3.1.1.) i, en segon lloc, de la participació d'aquesta entitat a la Biblioteca Popular (§ 3.1.2.).

3.1.1. *De la Conca de Tremp i d'altres indrets* (1932)

El 1932 aparegué el llibre de Francesc Ramon Monrós,²⁴ titulat *De la Conca de Tremp i d'altres indrets*, publicat en llengua catalana pel Casal Popular de Cultura de Tremp i prologat per Francesc Seix i Faya.²⁵ Es tracta d'un recull, tant poètic com narratiu, de les tradicions trempolines i del paisatge pallarès. Aquest és l'únic llibre publicat pel Casal durant aquesta època. L'obra de Monrós veié la llum

23. Un fragment: «una sèrie de festeigs catalans i populars per a commemorar la gloriosa data de l'adveniment de la República».

24. Aquesta no fou, emperò, la seva primera creació literària, ja que Alexandre GALÍ (2019: 28) li adjudicava també *Llegendes de la Conca i del Pallars*, una obra premiada al III Concurs Llegendari (1930).

25. Francesc Seix i Faya (1964-1935) fou un important editor català. Contribuí a l'estampació de nombroses publicacions, com seria el cas de l'*Enciclopedia Jurídica Española* (1911).

gràcies a l'afany i la illusió dels «bons amics» de l'entitat, tal com es mostra en el fragment que reproduïm a continuació:

Tenia per cosa certa que els meus pobres escrits no veurien mai la lletra d'impremta i així hauria estat si els bons amics del «Casal Popular de Cultura» no haguessin pensat en fer-ne una edició. [...] Vaig posar tot el material que tinc a la seua disposició, oferint-lo al Casal per a que fóssin a benefici seu els ingressos que puguessin resultar-ne. (MONRÓS 1932 [2005]: 9)

3.1.2. *Biblioteca Popular (1933-1938)*

El desembre de 1933 aparegué a Tremp la Biblioteca Popular,²⁶ «entitat creada a fi de propagar la cultura en totes les seves manifestacions» (*La Renovació*, 24 de febrer de 1934). Es tracta d'una biblioteca pública i lliure «per a que pugui ésser de tots i per a tots», amb un «caràcter tan independent que cada idea» tindria «el seu llibre, cada llegidor el pa espiritual que vulgui i necessari, lo que vol dir que ni tindrà tendències, ni socials, ni polítiques».²⁷

L'arribada d'aquesta biblioteca a Tremp és donà gràcies a un conjunt de trempolins que en vetllaren. Així mateix, cregueren que la millor manera per enriquir la biblioteca seria a partir de fons privats. De tal manera, aquests trempolins demanaren a les entitats locals la seva contribució. La junta d'aquest nou equipament sollicitava «un representant de[l Casal] [...] per a formar part [...] de la instauració d'una Biblioteca del Poble».²⁸ El fragment de carta inserit es dirigia al Casal, malgrat que també es dirigiren als membres de La Lira i d'altres associacions trempolines. L'aportació de les entitats fou cabdal. De fet, del 1933 al 1935, la Biblioteca subsistí gràcies a l'aportació econò-

26. Una de les accions més significatives de la Mancomunitat de Catalunya fou la creació de les Biblioteques Populares de Catalunya. Es presentava un espai per contribuir al foment de la lectura entre la població i per consolidar un espai de trobada i d'intercanvi d'idees. Aquesta iniciativa s'impulsà el 1914 i s'anà estenent al territori català.

27. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11191.

28. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11192.

mica d'aquestes agrupacions.²⁹ I no fou fins al 1935 quan la Biblioteca Popular sol·licità subsidi al consistori municipal,³⁰ malgrat que no se li concedí fins al 1937.³¹ Per la qual cosa, podríem suposar que del 1935 al 1937 les entitats trempolines hi seguiren contribuint.

Gràcies a un article del diari *La Renovació* (any III, 45, p. 6) se sap que la mateixa biblioteca volia arribar a una gran massa de gent. De tal manera que difonia, en català, uns exemplars del «Butlletí de la Biblioteca Popular», una publicació que anualment editava el Casal Cultural per fer arribar les obres de les quals disposava la biblioteca.³² El Casal i la Biblioteca Popular acabaren desenvolupant un lligam estret, fins al punt que ambdues juntes tenien en comú uns mateixos dirigents.

La Biblioteca Popular es dissolgué el 1938 amb l'entrada de les tropes nacionals a Tremp; «i el contingut de la biblioteca, els llibres, que tants esforços havia costat als impulsors de la biblioteca, considerats molts d'ells subversius, van ser cremats o bé van passar a mans de particulars poc escrupoloses» (PRATS 1990: 94). El 1938 es cremaren els exemplars del «Butlletí de la Biblioteca Popular» de què disposava el Casal, per la qual cosa es desconeix el total d'obres recollectades, tot i que se sap que aplegaren «els volums que integren la Biblioteca Espasa»³³ i dues obres de Joan Maragall.³⁴

3.2. Conferències (1930-1932)

Al llarg de la «Semana de Cultura y Reparación», concretament durant els dies 9, 10 i 11 d'octubre de 1930, es dugueren a terme tres

29. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11552.

30. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11553.

31. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-10696.

32. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11553.

33. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11554.

34. A les memòries de l'entitat redactades el 1954 no s'especifica quines són aquestes dues obres de Joan Maragall de què es tenia constància. Aquesta dada s'ha extret del document ACPJ350-3-T2-11533.

conferències³⁵ «científico-apologetiques, pel savi P. Jesús Simón».³⁶ La primera es titulà «El mundo de las estrellas»; la segona, «Nuestro sistema solar», i la tercera, «La Tierra y su evolución». Es pronunciaren en castellà a causa del desconeixement de la llengua catalana per part de Jesús Simón.³⁷ Així com les esmentades tres conferències requeriren autorització governativa, n'hi hagué altres organitzades pel grup fejecista³⁸ del Casal que no la necessitaren. Aquestes darreres sessions les impartiren a la seva seu local, per als socis de l'entitat i majoritàriament en llengua catalana: al llibre d'actes consten catorze de vint-i-una conferències pronunciades en aquesta llengua.³⁹

Gràcies a la documentació municipal, ha quedat constància del permís que demanà l'entitat per dur a terme cinc conferències el 1932. El 14 de febrer es realitzà una primera sessió a càrrec de Josep Seix i Mir amb el títol «Municipalització de serveis»; el 6 de març «Visió social de la propietat» a càrrec de Victoriano Saura, el mateix dia que Félix Herraz impartí «Cooperativismo». Finalment, el 10 d'abril es pronunciaren dues conferències: la primera de Josep Miquel sobre la «Qüestió Social», i la segona, de Pere Sansa, sobre la «Visió Històrica Política».⁴⁰ Tres de les cinc conferències duïen el títol en català i s'impartiren en aquesta llengua, tal com feren figurar al llibre d'actes de l'entitat (ACC). De les dues restants no ha quedat constància de l'idioma en què es pronunciaren.

35. Com a curiositat del cartell que les presenta: «estas conferencias son especialmente para hombres y jóvenes, aunque se permitirá la entrada a las señoras y señoritas. Queda solo prohibida la entrada a los menores de 14 años» (AJC).

36. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

37. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

38. Membres de la Federació de Joves Cristians de Catalunya. «La ciutat de Tremp gaudia dels requisits necessaris per a la formació de grups fejecistes: hi havia un capellà zelós i entusiasta, el jove vicari de Tremp, Mn. Gregori Creus, i també un grup important de joves, nois i noies predisposats a fundar-lo» (PRATS 1990: 87). El desembre de 1933 *El Militant* (I, XII-1933) afirmava que hi havia grups fejecistes a «Organyà, Oliana, Fuliola, Pobla de Segur, Tremp, La Vansa, etc.».

39. Aquesta dada ha estat extreta del fons ACC.

40. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-266.

3.3. *Cursets de català (1932)*

L'aprenentatge de la llengua catalana durant la Segona República augmentà considerablement. La principal institució que motivà aquest canvi fou la Generalitat de Catalunya, que segons el diari *L'Opinió* (28 d'octubre de 1932), procurà «estendre socialment la formació lingüística» (CASALS 2020: 67):

La Generalitat de Catalunya, fent-se càrrec de la importància d'aquest moment per a posar el català en un pla definitiu d'instrument de la vida pública i de cultura, i per correspondre a la vegada al desig general d'entrar en possessió de la nostra llengua, ha ampliat i organitzat d'una manera sistemàtica els cursos de català en forma que aquest ensenyament pugui arribar a tots els estaments socials i a tots els indrets de Catalunya.

El març de 1932 es donava peu a l'inici d'un seguit de trenta classes per aprendre a «parlar i escriure correctament nostra llengua!». ⁴¹ Al llarg d'aquella època, el Govern de la Generalitat de Catalunya «va adoptar mesures per donar reconeixement institucional als cursos populars de català que ja s'impartien, per organitzar-ne de propis a partir d'aleshores i per promoure'n en entitats privades» (CASALS 2020: 66). La Generalitat de Catalunya no fou l'única institució que vetllà per la divulgació de la llengua catalana. En el cas que ens ocupa, les aportacions econòmiques foren atorgades pel consistori, que vetllava pel mateix objectiu: ⁴² l'entitat realitzà els cursos gràcies a una «subvenció econòmica anual per al sosteniment del Casal Catòlic Cultural [...] de l'Ajuntament de Tremp». ⁴³

Aquests cursets foren impartits pel prevere i vicari general de la Seu d'Urgell, Gregori Creus i Setó (1905-1984). Hi assistiren més de vint-i-cinc persones, entre els quals hi havia Conrad Cortada Barri, un trempolí «descendent d'una família amb vinculacions amb el Partit Liberal. Durant la dictadura de Primo de Rivera fou nomenat regidor

41. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-263.

42. Aquesta dada ha estat extreta del fons ACC.

43. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-3-T2-11550.

a l'Ajuntament de Tremp i diputat provincial corporatiu titular en substitució de Pelai Fontseré (1927-1930)» (MIR *et al.* 2010: 131). Conrad Cortada acabà presidint la Diputació de Lleida del 1938 al 1940.

Un altre assistent fou Josep Faidella, «negociant i creditor de pagesos i menestrals rurals» que creà la «Banca Faidella» (MIR *et al.* 2010: 58). També hi anà Josep Altisent i Perelló, alcalde de Tremp del 1967 al 1979. Altres persones interessades en els cursets foren els familiars d'Antoni Montoliu, alcalde durant la legislatura de 1952; el regidor Ot Lledós, que a més presidí el Consell Municipal fins a l'abril de 1938; Francesc Prió, membre del Casal i vocal de la Junta el 1966; entre altres personalitats destacades del Tremp de l'època.

Els llinatges dels assistents del curset mostren que el Casal era una entitat afluïda per les famílies benestants de Tremp. D'acord amb una columna d'*El Militant*,⁴⁴ publicada el març de 1934, els cursets de català es dirigiren «amb la competència acostumada» (*El Militant*, IV, març de 1934, p. 5). El 21 de març de 1932, Francesc Monrós —vocal de la Junta des de l'1 de gener de 1932— s'adreçà al director del diari *El Matí*,⁴⁵ a través d'una carta en la qual feia una crònica sobre els cursets de català:

S'acaba de donar aci un Curset de Català, que ha sigut un exit tant per l'interés que hom hi ha tingut com pel nombre dels assistents. Doncs bé; aprofitant aquesta avinentesa el Sr. Vicari d'ací, que donà el Curset, en el parlament de comiat que feu als concursants, recomanà a aquests

44. *El Militant* fou una «publicació mensual, portaveu d'Acció Catòlica en el Bisbat de la Seu d'Urgell» (ACPJ350-43-T2-133). És una revista editada íntegrament en català que tingué vigència del 1933 fins a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola. A *El Militant*, els joves feijocistes del Casal hi anaren escrivint una columna en cada un dels seus volums. Un total de quaranta-una columnes publicades en català. Els joves articulistes informaren, als lectors de la revista, de les activitats promogudes a Tremp i a la Comarca: activitats agrícoles, religioses, esportives, culturals: teatre, aplecs, ponències i cursets.

45. *El Matí* era «un diari catòlic d'un país catòlic, del país de Ramon Llull i de Verdguer» (*El Matí*, I, 24 de maig de 1929; p. 1), unes idees que coincidien amb les de la fundació del Casal Cultural. Aquest periòdic «sortia en la llengua del país amb la mateixa naturalitat que un diari de París surt en francès i un de Londres en anglès» (CAPDEVILA 1969: 28).

la lectura de premsa escrita en català, posant-los-hi l'exemple d'*El Matí* com a diari català el mes ben escrit. Fou comentada a bastament aquesta recomanació, i per cert en sentit favorable (ACPJ350-43-T2-263).

El Matí es posà en contacte amb els assistents, tot fent ús del català, per tal d'animar-los a ser seguidors de les seues notícies: «l'avinentesa d'haver-se celebrat en la vostra localitat amb un èxit remarcable un curset de llengua catalana fa que sens dubte senti un mes accentuat amor i interès per les coses de la nostra pàtria, les quals *El Matí* te sempre en primer pla».⁴⁶

3.4. Cinema (1930-1938)

El Casal començà a oferir cinema a partir de l'any 1930, gràcies a un contracte amb «Casa Vilamala»⁴⁷ en data de 17 de febrer. Transcrivim un fragment de la carta que mostra el conveni entre l'empresa i l'entitat:

Degut a les moltes contrarietats que a de lluitar, com deie al Sr. Noguera, que eren gratuïts els 300 nens i nenes de la Catequisis Parroquial i això ja no es ingres. Ames es el local apartat de la Ciutat nomes es fà una seció ques el Diumenge a la tarde, son en nostra ciutat 4 locals de espectacles publicos, i tot just fa un any que actuem, tot això fa que avui no es pugui pagar mes programes. (ACPJ350-43-T2-190)

El cinema arribà al seu punt àlgid durant la primera meitat de segle XX. La prova d'aquest fet és que, tal com és detallat al fragment anterior, «Tremp arribà a tenir 4 cinematògrafs: Salón, Cataluña, La Lira i El Casal, que cada diumenge s'omplien de gom a gom de gent desitjosa de veure les pel·lícules. [...] El Casal Catòlic Cultural [...] s'especialitzà en cinema infantil i juvenil, i cada diumenge a la tarda s'omplia de canalla» (BERNADÓ *et al.* 1987: 235-236).

46. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-263.

47. «Casa Editorial de Arte Católico, José Vilamala» era una empresa que disposava de secció cinematogràfica: «compra, venta y alquiler de películas, exclusivamente para Centros católicos, Colegios y Sociedades.» (ACPJ350-43-T2-191)

Durant aquest període el Casal emeté pel·lícules de projecció internacional. Hi predominaven les pel·lícules mexicanes, tot i que no foren les úniques. Una mostra: «El deber ante todo» (26 de desembre de 1930), «El poder de una lágrima» (2 de gener de 1931), «Demasiado aprisa» (8 de febrer de 1931) i «La pequeña vendedora» (12 d'abril de 1931). El Casal no podia intervenir en la llengua de les pel·lícules que projectava, perquè no se'n gravaven en llengua catalana. Tanmateix, editava la cartellera del cinema en aquesta llengua.⁴⁸ N'és un exemple el cartell de l'obra «Hombres del mañana»:

Diumenge, dia 23, a les 5 tarda, i a les 10 de la nit, la Secció d'Espectacles presentarà als socis i abonats de l'Entitat el següent magnífic programa de Cinema Sonor, [...] Frang Borzage, ens presenta un film meravellós, tècnicament impecable, de gran envergadura. En ella hom admira les proeses del formidable actor infantil, heroi del film George Breackson. [...] Abans de la sessió de la nit, s'encendran les tradicionals Fogueres de S. Joan als patis del local convenientment il·luminats.

3.5. Representacions teatrals: Els Pastorets i altres obres (1929-1938)

La reintroducció d'obres teatrals es dugué a terme gràcies a la valentia de determinats trempolins, com Ernest Pagès, Delfí Gilabert o Jesús Mir. Per mitjà de la correspondència conservada, es fa palès que aquests tres ciutadans aconseguiren aportar *attrezzo* i decoració en determinades obres de teatre. Fins al punt que associacions culturals alienes a la ciutat de Tremp els ho demanessin en préstec, com els actors de la Pobla de Segur.⁴⁹

Per tal d'escollir les diferents obres teatrals que es representaven, es tingué en compte en nombroses ocasions el fulletó, impulsat per la Biblioteca Iluro, d'«obres teatrals sense dama o amb dames soles, pròpies per a Societats Corals i Centres Catòlics».⁵⁰ El llistat que feia arribar la Biblioteca Iluro a aquesta entitat n'és una mostra: de les 28 obres

48. Aquesta dada ha estat extreta del fons AJC.

49. Aquesta dada ha estat extreta del document ACJ350-75-T2-283.

50. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-357.

de teatre que exposa, tan sols una du el títol en castellà, mentre que un altre títol es mostra com a traducció al català, és el cas de «Carles de Viana», amb l'«adaptació catalana de J. M. G».⁵¹ Si en el cinema hi havia una varietat lingüística imposada per les grans superproduccions, en el cas del teatre la llengua de comunicació depenia de les entitats.

Aquest fet s'exemplifica amb les obres de teatre que es representaren durant els anys inicials.⁵² N'és una mostra «L'aprenent nou» (25 de juliol de 1929); «Revenja d'estudiant» i «L'estrella de la felicitat» (15 d'agost de 1929); «Vostè... senyor Galán», «Premio de honor» i «Seis retratos, tres pesetas» (10 de setembre de 1929); «L'orgull de la boniquesa» i «Lo 33.333» (17 de novembre de 1929); «Lo Vailet de la Masia», «Concurs d'Aucellets» i «El Sant de la TIA» (8 de desembre de 1929); «La Criada Nueva», «Aucellets fora del niu» i «La Mala Lluna» (19 de gener de 1930); «La Pobra aprenenta» i «El menut del Sac» (9 de febrer de 1930); «De Vilafronia a la Mata» i «Els Banderers» (15 de juny de 1930); «El camí del cel» (29 de desembre de 1930); «Blanc i Negre», «Quin mal fa» i «Aritmètica en Solfa» (29 de desembre de 1931), o «El solitari de l'Atlàntic» (21 de juliol de 1935). De les obres esmentades, tan sols dues foren representades en castellà: «Premio de honor» i «Seis retratos, tres pesetas», el títol de les quals es divulgava en aquesta llengua. El teatre del Casal fou «gairebé sempre, parlat en català» (BERNADÓ *et al.* 1987: 210), fins i tot a les acaballes de la Dictadura de Primo de Rivera.

A part de les representacions dels diumenges, el Casal Cultural anualment duia a terme dues grans obres teatrals: *Els Pastorets* durant l'època nadalenca i *La Passió*⁵³ per Setmana Santa. La primera representació d'*Els Pastorets* a Tremp tingué lloc el 25 de desembre de 1929. Durant aquest cicle nadalenc es feren dues funcions més, l'1 i el 6 de gener de 1930. Fou presentat amb el nom de «Nadales i Pastors».⁵⁴

51. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-357.

52. Aquesta dada ha estat extreta dels documents ACPJ350-43-T2-357/57/350.

53. No se n'ha conservat cap exemplar ni llibret del director —del període estudiat—, malgrat que ha quedat constància d'aquesta producció en les Memòries de l'entitat de 1930.

54. D'aquest seguit de representacions se n'han conservat fragments del guió de direcció, que foren escrits en català (ACPJ350-43-T2-355).

Els Pastorets s'anaren representant periòdicament fins a l'arribada del Front al Pallars (1938). I es reprengueren en la immediata postguerra. Les representacions nadalenques adoptaren un caire popular. Foren tan multitudinàries que any rere any exhauriren les localitats.⁵⁵

4. CONCLUSIONS

El primer quart de segle XX marcà un abans i un després, també en el territori que és objecte d'estudi. Algunes conclusions extretes de l'estudi són les que presentem a continuació:

1. La Secció Cultural del «Sindicato Agrícola de la Conca de Tremp y Pallás» es presentava com l'òrgan cultural d'un sindicat agrari format per dirigents de la dreta catalana, malgrat que l'agricultura mai no en fou el corrent principal. L'entitat organitzà múltiples activitats culturals alienes al camp de treball.
2. L'església catòlica mai arribà a desvincular-se de l'entitat. Amb l'adveniment de la República el Casal passà a anomenar-se «Casal Popular de Cultura». Tanmateix, aquesta desconexió mai fou efectiva; en totes les activitats s'hi implicaren religiosos: els cursets els impartia el prevere, el teatre depenia dels fulletons de la Biblioteca Iluro per a Centres Catòlics, i per al cinema comptaren amb Casa Editorial de Arte Católico, José Vilamala. L'església, a Tremp, donà peu a la difusió de la llengua catalana.
3. El Casal, que fou un veritable motor de culturització del territori, excel·lí en la divulgació de la llengua durant la Segona República, atès que els actes i les activitats en llengua catalana augmentaren considerablement.
4. L'entitat vetllà pel català, ja que procurà vincular les activitats culturals d'una manera o altra amb la llengua.

55. Aquesta dada ha estat extreta del document ACPJ350-43-T2-357.

BIBLIOGRAFIA

- BERNADÓ *et al.* (1987): Jordi Bernadó, Arcadi Castilló, Francesc Farràs, Francesc Prats & Xavier Tarraubella, *Tremp, 1884-1984, Cent anys d'història*, Lleida: Editorial Virgili & Pagès.
- CAPDEVILA (1969): Josep Maria Capdevila, «Com fou fundat *El Matí*», *Serra d'Or* 121, 15-X-1969, p. 27-30.
- CASALS (2020): Daniel Casals i Martorell, «Política i planificació lingüístiques durant la Segona República (1931-1939). Els cursos presencials no universitaris de català organitzats i promoguts per la Generalitat de Catalunya», *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law* 74, p. 58-74. En línia a: <<https://doi.org/10.2436/rld.i74.2020.3496>> [Consulta: 15-IV-2022].
- FARRÀS, PRATS & TARRAUBELLA (1986): Francesc Farràs, Francesc Prats i Xavier Tarraubella, *Dos-cents anys d'Impremta al Pallars, Recull de premsa i bibliografia*, Tremp: Germans Tarragona, Impressors.
- FERRANDO & NICOLÁS (1997): Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, *Panorama d'història de la llengua*, València: Tàndem Edicions.
- FERRANDO & NICOLÁS (2011): *Història de la llengua catalana*, Barcelona: Editorial UOC.
- GALÍ (2019): Alexandre Galí, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936* (vol. XVIII), Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- MIR (1985): Conxita Mir, *Lleida (1890-1936): Caciquisme polític i lluita electoral*, Barcelona: PAM.
- MIR *et al.* (2010): Conxita Mir, Antonieta Jarne, Joan Sagués i Enric Vicedo, *Diccionari biogràfic de les terres de Lleida. Política, economia, cultura i societat. Segle XX*, Lleida: Alfazeta Edicions.
- MONRÓS (1932 [2005]): Francesc Ramon Monrós, *De la Conca de Tremp i altres indrets*, Tremp: Garsineu Edicions.
- NADAL (1992): Josep Maria Nadal, *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona: Quaderns Crema.
- PRATS (1990): Francesc Prats, *La ciutat de Tremp durant la Segona República i la Guerra Civil (1931-1938)*, Barcelona: Rafael Dalmau Editor (ed. Estudis 2).

- ROIG (1992): Josep Maria Roig, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona: PAM.
- ROYO (2020): Albert Royo, *La premsa de la Província de Lleida (1898-1939). Territoris, societats i cultures entre la tradició i la modernitat*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- SOLÀ (1976): Joan Solà, *A l'entorn de la llengua*. Barcelona: Editorial Laia.